

Ivica Mataija

DRŽAVNI ARHIV U GOSPIĆU

Dvadeset godina prve arhivske ustanove osnovane u samostalnoj Republici Hrvatskoj

Tijekom modernizacijskih i standardizacijskih procesa koji su pedesetih i šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća započeli u hrvatskoj arhivskoj službi, kad je definirana i mreža arhivskih ustanova koja je kao takva dočekala hrvatsko osamostaljenje, Lika, zbog svojih tadanjih društvenih osobitosti, nije bila zainteresirana za osnutak arhivske ustanove na svome području već je skrb o arhivskom gradivu povjerila, 1960. godine osnovanom, arhivu u Karlovcu. Naime, Sekretarijat za prosvjetu i kulturu Narodnog odbora kotara Gospić, odlučio je, u suglasnosti na njegovo osnivanje, upućenoj 27. 11. 1959. godine, istoimenom sekretarijatu NOK-a Karlovac, da Historijski arhiv u Karlovcu bude nadležan i za ličko područje s tim da se u Gospiću oformi sabirni centar u kojemu će se čuvati arhivsko gradivo s područja Kotara Gospić. U tom je smislu 6. srpnja 1960. god. Narodni odbor kotara Gospić donio i *Rješenje o organizaciji arhivske službe na području kotara Gospić*, s tim da se obvezao Historijskom arhivu u Karlovcu, za obavljanje arhivske službe na svom području, sufinancirati dio troškova. Na taj je način lokalna politika propustila očito povoljne okolnosti za osnivanje arhivske ustanove na svom području. Sabirni centar radio je do početka Domovinskog rata u Gospiću, a arhivsko je gradivo iz njega preseljeno u Karlovac 1980. kad je tamo dovršena nova zgrada Arhiva. S obzirom na tijek događaja, inicijativa za formiranje arhiva u Gospiću bila je kasnije gotovo zaboravljena, a nepostojanje arhivske ustanove u samoj Lici odrazilo se na razinu zaštite arhivskoga gradiva u ličkim pismohranama.

Hrvatskim osamostaljenjem, u kontekstu promjena društvenog i političkog sustava, započele su i sveobuhvatne promjene hrvatske arhivske službe u okviru kojih i izgradnja nove mreže arhivskih ustanova. Tako je nakon usvajanja *Zakona o arhivskom gradivu i arhivima*, 1997. god. ravnatelj Hrvatskoga državnog arhiva Ministarstvu kulture RH uputio prijedlog za osnivanjem arhivskih ustanova u Šibeniku, Požezi i Gospiću. Hrvatsko arhivsko vijeće na svojoj je sjednici 6. studenoga 1998. osnovalo posebno Povjerenstvo sa zadaćom da utvrdi materijalne i

stručne uvjete za osnivanje arhiva u Lici, o čemu je Grad Gospić i Ličko-senjsku županiju Ministarstvo kulture obavijestilo 18. ožujka 1999. Povjerenstvo je dobilo i mandat voditi pregovore s ličko-senjskim županom i gospićkim gradonačelnikom pa je već 8. travnja 1999. god. u Uredu gospićkog gradonačelnika održan prvi radni sastanak, nakon kojega je 29. travnja gradonačelnik uputio Ministarstvu molbu za donošenje odluke o osnutku arhiva. Nakon provedene pripreme i usuglašavanja teksta nacрта, Ministarstvo kulture uputilo je dokument Vladi HR koja je 30. rujna 1999. donijela *Uredbu o osnivanju Državnog arhiva u Gospiću* kao područnog državnog arhiva koji svoju službu obavlja na području Ličko-senjske županije, osim gradova Senja i Novalje te na području Zadarske županije, za Općinu Gračac i naselje Srb. Tako je gospićki arhiv postao prva arhivska ustanova osnovana u samostalnoj Republici Hrvatskoj.

Nakon akta o osnivanju, ministar kulture imenovao je 15. rujna privremenog ravnatelja koji je u sljedećim mjesecima obavio registraciju ustanove i izvršio potrebne pripreme za početak rada. Državni arhiv u Gospiću započeo je s radom imenovanjem ravnatelja 1. ožujka 2000. god., u privremenom uredskom prostoru, u dvije prostorije zgrade stare gospićke gimnazije. Po dobivenom odobrenju Ministarstva kulture, započelo je i kadrovske ekipiranje Arhiva pa su prvoga studenoga 2000. godine potpisani ugovori o radu s prvim djelatnicima: budućim arhivistom, arh. tehničarem i računovođom-administrativnim referentom. Na temelju dogovora s ravnateljima Hrvatskog državnog arhiva i Državnog arhiva u Karlovcu, arhivist i arhivski tehničar upućeni su na višemjesečnu edukaciju u Zagreb i Karlovac. Iako je Vlada Uredbom za njegovo sjedište odredila zgradu u Kaniškoj br. 17, u posjed njezinog manjeg dijela Arhiv je stvarno stupio tek u veljači 2001. god. kad je započeo proces adaptacije prostora i uređenje spremišta¹. U uređeni prostor Arhiv je uselio početkom srpnja iste godine kad je započeo i proces preuzimanja gradiva nastalog na području njegove nadležnosti koje se nalazilo u Državnom arhivu u Karlovcu. U posjed cijele zgrade Arhiv je stupio koncem rujna 2002. god., nakon koje je zgrada u cijelosti adaptirana i danas ima cca 820 m² poslovnog prostora od kojih 232 m² otpada na spremišni prostor koji je opremljen pokretnim arhivskim regalima, sustavom za odvlaživanje i ovlaživa-

---

1 Predmetna zgrada, kasnoga historicizma, prvotno vjerojatno vojnokrajiška prizemnica, dograđena je koncem 19. stoljeća u obiteljsku katnicu u vlasništvu tadašnje gospićke veleposjedničke i pivarske obitelji Ristović. Osamdesetih godina 20. stoljeća u njoj je bila smještena administracija Zajednice općina Lika.

nje prostora, ventilacijskim sustavom, termohigrometrima te sustavom vatrodolave i protuprovale.

Prvih godina svoga djelovanja Državni arhiv u Gospiću intenzivno je surađivao s Državnim arhivom u Karlovcu, o čemu svjedoči i izložba povijesnih zemljovida *Državne granice na području Like*, koju su dva arhiva postavila u izložbenom prostoru Muzeja Like Gospić pred Božić 2000. godine. Suradnja je ostvarena i s Državnim arhivom u Rijeci s kojim je u veljači 2001. organizirana u Gospiću izložba *Povijesne fotografske tehnike* autora Miljenka Smokvine, a u prosincu iste godine održan stručni skup posvećen banu Josipu Jelačiću.

Trajni gubitak velikoga dijela arhivskoga gradiva jedna je od dominantnih osobina ličkoga područja, a onda i jedan od temeljnih problema s kojim se Državni arhiv u Gospiću suočio već na samom početku svoga postojanja. Zbog toga je bilo vrlo važno izraditi povijest institucija/stvaratelja na području nadležnosti i izvršiti, na temelju dostupnih podataka, rekonstrukciju njihovih pismohrana. Tako je Arhiv na temelju dokumenata iz nadzora pismohrana s konca osamdesetih i početka devedesetih godina 20. stoljeća, kojima je procijenjena i količina gradiva u pismohranama stvaratelja/imatelja, napravio rekonstrukciju ukupne količine gradiva na područjima Like koja su bila tijekom Domovinskog rata privremeno okupirana. Na temelju dostupnih podataka iz dosjea stvaratelja/imatelja realno se pretpostavlja da je u pismohranama na tom području 1991. bilo cca 5 300 d/m arhivskog i registraturnog gradiva. Na temelju popisa ratnih šteta iz 1998. godine očito je ostalo sačuvano cca 600 d/m gradiva ili 11,32 % što upućuje na zaključak da je trajno uništeno, nestalo ili eventualno privremeno nestalo s tog područja ili se još ne zna za sudbinu cca 4 700 d/m ili 88,71% arhivskog i registraturnog gradiva. Još su drastičniji podatci o arhivskom gradivu s područja Like iz ranijih razdoblja.

Slična je situacija i s crkvenim gradivom koje se nalazi uglavnom u pismohranama župa Gospićko-senjske biskupije. Tijekom Domovinskog rata uništeno je ili nestalo mnogo matičnih knjiga iz župskih arhiva i matičnih ureda. Povremeno se neke pronađu, tako su primjerice u jednoj privatnoj zbirci pronađene matične knjige vjenčanih iz Ostrvice (1900.- 1932.), Matična knjiga rođenih iz Široke Kule iz 1973., Matična knjiga umrlih iz Ličkog Osika (1933.-1938.), Matična knjiga rođenih Lički Osik (1929.-1942.), Matična knjiga rođenih pravoslavne parohije Široka Kula (1951.-1973.) i Matica umrlih župe Lički Osik od 2. X. 1874. do 31. XII. 1899.

U kontekstu nastojanja da se barem dijelom originalno gradivo, koje se nalazi u drugim ustanovama ili u privatnom vlasništvu, kompenzira dopunskim preslikama Arhiv je organizirao posebnu zbirku u kojoj se čuvaju takve preslike,

a želeći dodatno potaknuti istraživanje lokalne povijesti i svijest o njezinoj važnosti, te uključiti lokalnu zajednicu u izgradnju vlastitoga arhiva, Arhiv je pokrenuo virtualnu platformu – *Topoteka Lika*, na kojoj se za lokalnu povijest važno gradivo koje posjeduju privatne osobe, zaštićeno i opisano, nudi zainteresiranoj javnosti kao nova mogućnost oblikovanja regionalnog identiteta u kojemu mogu sudjelovati svi zainteresirani na jednostavan i svima jednako dostupan način.

Osnutkom Državnog arhiva u Gospiću na ličkom se području znatno promijenila svijest o važnosti arhivskoga gradiva kao nezamjenjivoga vrela za proučavanje ličke povijesti te arhiva kao povijesne riznice i čuvara regionalnoga identiteta. Tako se Arhiv oblikovao u jednu od središnjih ustanova kulture na ličkom području, a njegov je rad nezamisliv bez interaktivnog odnosa s korisnicima, znanstvenicima, svima koji su zainteresirani za proučavanje povijesti Like, ostalim arhivskim i srodnim kulturnim i znanstvenim ustanovama i institucijama te Ministarstvom kulture Republike Hrvatske. O toj suradnji svjedoče brojni projekti koji su u prvih dvadeset godina postojanja Arhiva pokrenuti i realizirani te jasna vizija razvoja Arhiva u okruženju novih tehnoloških mogućnosti, međunarodne suradnje i stvaranja prepoznatljivog kulturnog regionalnog identiteta. Uz redovitu, razvijena je i prepoznatljiva izdavačka djelatnost u okviru koje je do sada objavljeno četrdesetak naslova koji na različite načine govore o povijesti Like. U tom je kontekstu posebno vrijedna edicija *Prilozi za povijest Like* u kojoj su objavljene autorske knjige nastale kao rezultat historiografskih, kulturoloških, jezikoslovnih, socioloških i etnoloških istraživanja ličkoga prostora. Među njima posebno se ističe *Leksikon Ličana* koji je, kao rezultat nastojanja da se iznjedri što sustavniji biobibliografski pregled jednog mogućeg iščitavanja ličke povijesti, okupio brojne znanstvenike i publiciste kojima je Lika profesionalni izazov i nadahnuće. Leksikon na 337 stranica donosi biografiju 363 Ličanke i Ličana koji su svojim radom na različitim područjima djelovanja obilježili svoje vrijeme. Uređen po znanstvenim standardima izrade biografskih leksikona, Leksikon predstavlja značajan prinos ne samo lokalnoj, nego i hrvatskoj biobibliografiji.

Sa Sveučilištem u Zadru, kao sunakladnikom, Arhiv je pokrenuo izdavanje časopisa *MemorabiLika*, serijske periodične publikacije koja se u pravilu objavljuje jednom godišnje u tiskanom i u elektroničkom obliku, s temama vezanima za povijest, kulturu (jezik, književnost, običaje, krajolik, arhivsko gradivo) i geografiju Like. U časopisu se objavljuju znanstveni radovi, arhivsko gradivo, arhivska obavijesna pomagala, prikazi znanstvene literature, znanstvenih skupova i drugi prinosi važni za zavičajnu povijest, geografiju i kulturu.

Posebno mjesto u nakladničkom korpusu Arhiva pripada projektu digitalizacije i objave pretiska starih gospićkih novina koji je, uz potporu Ministarstva kulture, realiziran u suradnji s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom iz Zagreba. Do sada su u okviru projekta objavljeni pretisci novina *Ličanin* (1886. – 1897.), *Hrvat* (1895. – 1911.), *Lička sloga* (1934. – 1941.), *Lički glas* (1925. – 1926.), *Lički Hrvat* (1922. – 1924.), *Narodno jedinstvo* (1920. – 1925.), *Starčevićanac* (1907. – 1911.), *Srbin* (1898. – 1911.) i *Lički vjesnik* (1944.). Objavom pretiska *Ličkih novina* (1920. – 1921.) projekt će biti dovršen u cijelosti.

Osim s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom, Arhiv je nakladničku suradnju ostvario s Institutom za hrvatsku povijest, Kršćanskom sadašnjošću, Gospićko-senjskom biskupijom, Institutom za društvena istraživanja Ivo Pilar, Hrvatskim memorijalno-dokumentacijskim centrom Domovinskog rata i Sveučilištem u Zadru.

U proteklih dvadeset godina Arhiv je organizirao niz izložaba, predavanja, predstavljanja knjiga i publikacija, stručnih i znanstvenih skupova i u tom razdoblju, skrbeći o ukupno 1 360 d/m gradiva organiziranog u 228 fondova i 10 zbirki, rastao i razvijao se kao prepoznatljivo odredište i ishodište stručnog i znanstvenog interesa za sve segmente slojevitoga identitetskog znaka ličke zavičajnosti.